

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Гудованої Наталії Юріївни «Поетика жіночого портретування у прозовій творчості Володимира Даниленка», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія

Дисертаційна робота Наталії Гудованої присвячена цікавій та досі не дослідженій проблемі – особливостям портретування у прозі сучасного українського письменника Володимира Даниленка. Предметом дослідження цілком умотивовано обрано саме поетику жіночого портретування, адже Володимир Даниленко – майстер творення жіночих образів, що вирізняються оригінальністю як зовнішніх, так і внутрішньо-психологічних характеристик. Окрім того, саме цей аспект творчості письменника ще не здобувся на наукове осмислення, що й визначає новаторство роботи. Зосередженість на дослідженні принципів, засобів та складових портретування у прозі Володимира Даниленка дозволяє сформулювати уявлення про специфіку характеротворення, особливості образної системи творів письменника, а також загалом поглибити розуміння художньої майстерності цього самобутнього й непересічного митця, доробок якого, попри вже наявні літературознавчі розвідки, потребує системного наукового вивчення. Все це засвідчує актуальність теми дисертаційної роботи.

У першому розділі («Теоретичні основи портретування у сучасному літературознавстві») розкрито теоретико-методологічні аспекти, пов'язані з тлумаченням понять «портрет», «художній образ», «персонаж», простежено історію їх вивчення. Аналізуючи численні інтерпретації цих понять у словниках та працях українських і зарубіжних науковців, дисертантка слушно наголошує на функціях портретування: типізації й індивідуалізації, характеротворенні, моделюванні не лише зовнішніх, а й психологічних особливостей героя. У колі наукового інтересу дослідниці й питання співвідношення зовнішніх та внутрішніх характеристик персонажів, чинників,

що визначають відповідність чи невідповідність портрету й рис характеру. Важливо, що авторка пов'язує особливості портретування зі специфікою письменницького світогляду, з культурно-історичними уявленнями про особистість, а також із нюансами читацької рецепції. Художньо-естетична природа літературного портрета, розмаїття його структурно-семантичних складників увиразнюються у процесі огляду класифікаційних схем, у розкритті особливостей репрезентації портрета в межах інших видів мистецтва. Для власного дослідження творів Володимира Даниленка Наталія Гудована обрала широке визначення поняття «літературний портрет» з такими структурно-семантичними складниками, як риси зовнішності, внутрішній світ, простір функціонування героя (с. 38–39).

Окрему увагу в роботі приділено огляду особливостей портретотворення доби постмодернізму, що цілком правильно, адже кожна епоха і відповідна їй стильова система декларує свої вимоги до процесу моделювання персонажа у всій сукупності його характеристик. На основі вивчення праць дослідників постмодернізму, дисертантка визначила принципи зображення постмодерного образу-персонажа: амбівалентність, маргінальність, розпорошеність, гібридність, тілесність, іронічність. Постмодерна концепція людини, як засвідчив подальший текстовий аналіз, знайшла яскраве вираження у прозі Володимира Даниленка, зокрема у змодельованих ним жіночих образах. Проте тут важливо пам'ятати про приналежність письменника до житомирської прозової школи, зорієнтованої на поєднання реалізму й модернізму, побутовізму та ліризму, історичності й містичності, на збереження цілісності персонажа, психологізм, національні витоки, екзистенціалізм й інтелектуалізм письма. З огляду на це, варто говорити про осібне місце Володимира Даниленка в контексті сучасної літератури, оригінальність його ідіостилу, виявленому і на рівні портретотворення.

Другий розділ дисертації («Індивідуально-авторська специфіка портретування жіночих образів у прозі В. Даниленка») присвячений

визначенню й аналізу засобів портретування жінок-персонажів у творах письменника. Важливим принципом моделювання домінуючого образу в прозі Володимира Даниленка – фатальної жінки – є поєднання сакрального й профанного. Дисертантка вмотивовано пов'язує такі жіночі образи з танатологічними й містичними мотивами, що своїми джерелами мають фольклор, міфологію, бароко. Простежуючи особливості образу фатальної жінки у малій, середній та великій прозі Володимира Даниленка, Наталія Гудована особливу увагу зосереджує на романі «Кохання в стилі бароко», де символіка сакрального відіграє ключову роль у характеротворенні героїні. Вірно відзначено, що образи фатальних жінок, які втілюють семантику смерті, наділені надприродними здібностями й відрізняються своїми функціями щодо чоловіків: деструктивна (героїні романів «Кохання в стилі бароко», «Маски Діани Стогодюк», «Поцілунок Анжели») й конструктивна (героїні творів «Капелюх Сікорського», «Далекий голос саксофона»).

Розглядаючи середовище існування героїнь (побут, харчування, гроші, еротичні стосунки, коло спілкування тощо) дисертантка показує, що профанне є важливим чинником формування образів жінок у творах «Маски Діани Стогодюк», «Капелюх Сікорського», «Кохання в стилі бароко», «Клуб “Старий Пегас”». Переконавши довівши, що категорії сакрального та профанного знайшли відображення як на зовнішності героїнь, так і на їхньому внутрішньому світі, Наталія Гудована зробила обґрунтований висновок про те, що «у процесі актуалізації категорії сакрального В. Даниленко звертається до символічності, а в контексті репрезентації профанного – вдається до акцентів на натуралістичних аспектах, іронічності й гротеску» (с. 70).

На основі уважного аналізу текстів у дисертації розкрито значення у процесі портретування елементів зовнішнього вигляду, зокрема одягу, аксесуарів, які, як вірно стверджує дослідниця, набувають функцій алюзій та художніх деталей. Ідеться зокрема про капелюх («Кохання в стилі бароко», («Капелюх Сікорського», «Куб “Старий Пегас”»), брошку («Кохання в стилі

бароко»), вуаль («Капелюх Сікорського», «Маски Діани Стогодюк»), а також взуття («Зачаровані ходю», «Слід у лататті»). Увага письменника до одягу своїх героїнь не випадкова: майстерно відтворений зовнішній вигляд, влучно акцентовані прикраси, аксесуари стають необхідними елементами формування цілісного образу, виказуючи риси характеру, соціальний статус, емоційне налаштування, мотивацію поведінки, вік тощо. Системний аналіз творів дозволив помітити й таку особливість: жіночий одяг є також чинником розкриття психології чоловіків, зокрема, «весільне вбрання жінок у снах персонажів-чоловіків символізує їхнє підсвідоме прагнення до одруження з цією жінкою, що так і не було реалізоване з різних причин» (с. 80).

Важливе значення у процесі характеротворення, у розкритті внутрішнього світу героїнь прози Володимира Даниленка відіграють ім'я і прізвище. Дисертантка вмотивовано визначила їх функції: формування суперечливості й неоднозначності (сюди можна додати: й загадковості) жіночого образу, акцентування інтертекстуальних зв'язків, розкриття підтексту, вияв авторського ставлення й формування читацької рецепції.

Різнобічна репрезентація жіночих персонажів у прозі Володимира Даниленка реалізується через вербальні й невербальні засоби характеротворення. Часто жінка-персонаж постає через відтворення її сприйняття іншими героями, переважно, як вірно помітила Наталія Гудована, чоловіками. Особливого поліфонізму й багатогранності жіночі постаті набувають у результаті їх рецепції декількома чоловіками («Маски Діани Стогодюк») або ж міфічними істотами («Кохання в стилі бароко»). Жіноча ж рецепція героїнь, за спостереженням дисертантки, переважно критично-іронічна. Важливими є й вербальні самохарактеристики жінок, які «розкривають причини їхніх вчинків, пояснюють поведінку, моделюють суперечливий світ жіночих персонажів» (с. 99), а також, варто додати, особливо яскраво виявляють психологізм прозописьма Володимира Даниленка, його тонке розуміння жіночого світосприйняття. Прикметними у

вербальному самовираженні героїнь є їхнє мовлення (зокрема, використання суржика, діалектизмів, сленгу), що є своєрідним маркером інтелектуального рівня, емоційного стану, соціального статусу, національності тощо.

Як майстер творення багатограних і глибоких жіночих образів, Володимир Даниленко значну увагу приділяє відтворенню характеру й через невербальні засоби, з-поміж яких: жести, міміка, тембр голосу, сміх, запах, вираз очей. За уважним спостереженням дослідниці, тембр голосу набуває функції як засобу портретування (у романах «Кохання в стилі бароко», «Куб “Старий Пегас”»), так і окремого художнього образу (в романі «Клітка для вивільги»).

Своєрідним відображенням характеру персонажа слушно названо інтер'єр. Важливу роль відіграють деталі (зокрема кольорова гама, предмети, особливості розміщення речей) внутрішніх приміщень у поглибленні жіночих образів у романах «Кохання в стилі бароко», «Куб “Старий Пегас”», «Маски Діани Стогодюк». Дисертантка розкриває й нюанси відтворення екстер'єрів у творах письменника, проте вони, як видається, не відіграють помітної ролі у характеротворенні жінок-персонажів.

У третьому розділі «Портрет як характер і психологічний образ у творчому доробку В. Даниленка» досліджено психоаналітичні, статичні й динамічні особливості портретотворення. Заслуговує на схвалення те, що витоки психоаналітичних аспектів Наталія Гудована виводить із контексту наукових й особистих інтересів В. Даниленка, а до аналізу образів залучає погляди Зигмунда Фрейда, Карла Густава Юнга, а також окремі положення теорії гендеру (предметом подальших студій може стати глибше дослідження творчої рецепції письменником гендерних стереотипів). Психоаналітичний контекст творчості Володимира Даниленка охоплює зокрема образи героїв-психотерапевтів, їхніх пацієнтів, як, наприклад, у повісті «Тіні в маєтку Тарновських», де спілкування з психоаналітиком Олександром Менделем стає головним способом розкриття психології героїні – Алли, виявом її витіснених

травм і бажань, а, відтак, сприяє поглибленій і різнобічній репрезентації образу. Дитячі травми, підсвідомі бажання, страхи й інстинкти, вплив батьків є суттєвими елементами формування психологічно світу героїнь як згаданої повісті, так й інших творів («Капелюх Сікорського», «Розбуди мене до Парипсів», «Нічний коханець», «Посмішка Савула», «Жовті півники» та ін.).

На основі аналізу романів «Маски Діани Стогодюк», «Клуб “Старий Пегас”», «Кохання в стилі бароко», повісті «Тіні в маєтку Тарновських» Наталія Гудована розкрила особливості прийому карнавалізації у жіночому портретуванні й виявила, що він реалізується у контексті постмодерного письма через моделювання ситуативних змін зовнішності героїнь, зумовлених умовами «карнавальних дійств, вистав чи заходів.., життєвою стратегією в певний момент часу чи обраною моделлю поведінки задля досягнення поставленої мети» (с. 149). У межах карнавалізації увиразнюються засоби гротеску й фантазмагорії, проявляються інтертекстуальні аспекти, що відсилають до міфологічного й літературного контексту. Очевидно, що у парадигмі карнавалізації можна говорити й про трансформацію образу фатальної жінки в образ жінки абсурду, що уможливлює залучення до аналізу й ідей філософії екзистенціалізму.

Така особливість жіночого портретування у прозі Володимира Даниленка, як типізація, за слушним спостереженням дисертантки, виявилася у зображенні образів жінок із надприродними здібностями, представниць окремих професій, територій, соціальних та вікових груп. Використання концепції енеаграми дозволило розкрити особливості статичного в жіночих образах роману «Клуб “Старий Пегас”», виокремити відповідні психотипи. Застосований підхід до аналізу образів видається новаторським і продуктивним й може бути залучений під час подальших досліджень як прози Володимира Даниленка, так і творів інших письменників.

Загальні висновки до роботи, як і висновки до її розділів, засвідчують уміння Наталії Гудованої визначати ключові аспекти проведеного

дослідження, узагальнювати й синтезувати власні дослідницькі спостереження, які, безперечно, мають теоретичне й практичне значення. Список використаних джерел є досить вичерпним, охоплює праці як українських, так і зарубіжних авторів.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, висловлю окремі запитання та зауваження до її авторки, які слід сприймати як орієнтири для майбутніх наукових пошуків:

1. У дисертації слушно вказано на постмодерні й неореалістичні стильові тенденції прози Володимира Даниленка, які виразно позначилися на принципах портретотворення у його творах. Очевидно, художня поліфонія прози письменника не обмежується лише названими стильовими особливостями. Тож чи можемо говорити про ознаки й інших стилів у творах митця та про їх вплив на специфіку портретування героїнь його прози?

2. Змодельований у творах Володимира Даниленка образ фатальної жінки, попри оригінальність індивідуально-авторської інтерпретації, має свої джерела й аналогії як в українській, так і в світовій міфології та літературі. Чи бачить Наталія Гудована доцільність подальших студій у цьому напрямку?

3. Своєрідність жіночих образів у творах Володимира Даниленка засвідчує розмаїття художніх засобів, якими послуговувався письменник у процесі їх творення. Чи можна стверджувати про залучення до образотворення й засобів суміжних видів мистецтва, що, в свою чергу, дозволить виокремити інтермедіальний простір творчості митця?

4. Чи вмотивованим, на думку Наталії Гудованої, було б розширення об'єкта дисертаційного дослідження й романом Володимира Даниленка «Ніч із профілем жінки»?

5. Бібліографію дисертації варто було б доповнити працями Людмили Задорожної. Хоча її дослідження (зокрема, монографії «Мистецтво портретування в історії української літератури першої половини XIX століття

(прозова сторінка)» (К., 2018), «Окремі уваги до портретування у творчості Т. Шевченка» (К., 2024)) стосуються інших постатей і періодів, проте містять важливі спостереження про особливості портретування.

Загалом, на підставі аналізу поданої роботи можна стверджувати, що дисертація Гудованої Наталії Юріївни «Поетика жіночого портретування у прозовій творчості Володимира Даниленка» є новаторською, завершеною, самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею й заслуговує на позитивну оцінку. Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 та «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженими наказом МОН України від 12.01.2017 № 40. Отже, авторка дисертаційної роботи заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу шевченкознавства

Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України  І. Л. Приліпко

